

VšĮ „Užstato sistemos administratorius“

**VISUOMENĖS ŠVIETIMO IR
INFORMAVIMO PROGRAMA**

2018 – 2020 metams

VISUOMENĖS ŠVIETIMO IR INFORMAVIMO UŽSTATO UŽ VIENKARTINES PAKUOTES SISTEMOS KLAUSIMAIŠ PROGRAMA 2018-2020 metams

I. Esama padėtis bei problemos pakuočių atliekų tvarkymo srityje

Ilgalaikis strateginis atliekų tvarkymo tikslas – užtikrinti žmonių sveikatai ir aplinkai saugų atliekų tvarkymą. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, taikomas gamintojo atsakomybės principas, t. y., gamintojams ir importuotojams numatyta atsakomybė už jų vidaus rinkai patiektų gaminių ir pakuočių poveikį aplinkai per visą būvio ciklą nuo gamybos iki saugaus atliekų sutvarkymo.

Gamintojo atsakomybės principas Lietuvoje įteisintas daugiau nei prieš 10 metų ir taikomas 9-ioms atliekų rūšims. Gaminius ir pakuotes vidaus rinkai tiekia apie 15 tūkst. gamintojų ir importuotojų, veikia 8-ios gamintojus ir importuotojus vienijančios organizacijos.¹

Lietuvos Respublikos vidaus rinkai kasmet patiekiamas gaminiams pripildytų pakuočių skaičius nuolat tolygiai, nors ir nežymiai, auga. Gerėja ir pakuočių perdirbimo (eksportavimo) rodikliai – kiekvienais metais maždaug po 3 proc. Pagal Aplinkos apsaugos agentūros pateikiamus duomenis 2016 metais Lietuvos Respublikos vidaus rinkai iš viso buvo patiekta 365,38 tūkst. tonų gaminiams pripildytų pakuočių, 69,5 procentų šių pakuočių atliekų buvo perdirbta (eksportuota); 2015 metais rinkai buvo patiekta 351,33 tūkst. tonų (perdirbta/eksportuota 60 proc.), 2014 m. - 344,72 tūkst. tonų gaminiams pripildytų pakuočių (perdirbta /eksportuota 57,4 proc.).² Visgi šie rodikliai gerokai atsilieka nuo ES vidurkio – 2015 m. ES pakuočių perdirbimo procentas siekė 79,2 skaitinę reikšmę.

Remiantis Aplinkos apsaugos agentūros duomenimis 2014 metais sąvartynuose buvo pašalinta 58,85 proc. (747521 tonos), 2015 metais – 54,01 proc. (702127 tonos), 2016 metais – 29,82 proc. (379267 tonos) komunalinių atliekų³. Europos Sąjungos šalyse sąvartynuose šalinamų atliekų vidurkis 2015 m. tesiekė 26 proc., skaičiuojant nuo bendro sutvarkyto atliekų kiekio⁴. Sąvartynuose šalinamų atliekų kiekis vis mažėja (2016 metais sumažėjo 24,19 proc., lyginant su 2015 metais) ir vis daugiau pakuočių atliekų yra perdirbama. Toks rezultatas pasiektos po to, kai 2017 metų vasario mėnesio Europos Komisijos paskelbtoje ES Aplinkos nuostatų įgyvendinimo ataskaitoje buvo nurodyta, kad Lietuvos pažanga pernelyg maža ir kyla grėsmė nepasiekti įsipareigojimų atliekų tvarkymo srityje.

Valstybiniame atliekų tvarkymo 2014–2020 metų plane, kurio naujoji redakcija buvo patvirtinta Vyriausybės 2014 m. balandžio 16 d. nutarimu Nr. 366, įvardijamos šios pagrindinės pakuočių atliekų tvarkymo problemos:

- dėl nepakankamo visuomenės sąmoningumo ir atliekų rūšiavimo infrastruktūros trūkumo iš komunalinių atliekų srauto išrūšiuojama tik nedidelė pakuočių atliekų dalis; kadangi stiklinių pakuočių atliekos daugiausia susidaro komunalinių atliekų sraute, sunku įgyvendinti stiklinių pakuočių atliekų tvarkymo užduotis;
- visiškai neįgyvendinamas gamintojo atsakomybės principas organizuojant pakuočių atliekų iš komunalinių atliekų srauto tvarkymą: gamintojų ir importuotojų organizacijos vėluoja pasirašyti bendradarbiavimo sutartis su savivaldybėmis ir trišales pakuočių atliekų tvarkymo

organizavimo sutartis su pakuočių atliekų surinkėjais ir savivaldybėmis, todėl neužtikrinamas pakuočių atliekų rūšiuojamojo surinkimo iš komunalinių atliekų srauto finansavimas;

- gamintojai ir importuotojai nepakankamai taiko ekologinio projektavimo principus, pasirinkdami gaminių pakuotes, todėl didelė dalis Lietuvos Respublikos vidaus rinkai tiekiamų pakuočių neperdirbamos;
- pakuočių atliekomis teršiama aplinka, ypač turistų ir poilsiautojų lankomose vietose.

Viena iš pakuočių atliekų tvarkymo srities silpnybių yra ir ta, kad vis dar nesukurta bendra gaminių, pakuočių ir atliekų apskaitos sistema, tinkama atliekų tvarkymui planuoti, atliekų tvarkymo efektyvumui ir atliekų tvarkymo užduočių įgyvendinimui vertinti, trūksta patikimų atliekų susidarymo ir tvarkymo duomenų, reguliarios ir sisteminės jų analizės. Tai patvirtina ir atliktas Valstybės auditas „Gamintojo atsakomybės taikymo principas“.

Užstato už vienkartinės pakuotės sistemos pirmųjų poros metų rezultatai itin sėkmingi, visuomenės sąmoningumas rūšiuoti pakuotes (tiek tas, kurioms taikomas užstatas, tiek ir tas, kurioms netaikomas užstatas) nuolat auga, perdirbamų pakuočių skaičius vis didėja, taip pat daugėja įmonių, įgyvendinančių tvarios veiklos ir socialinės atsakomybės idėjas versle, skaičius, visgi Europos Komisijos ES Aplinkos nuostatų įgyvendinimo bei Valstybės audito „Gamintojo atsakomybės taikymo principas“ ataskaitose pateikta informacija rodo, kad Valstybiniame atliekų tvarkymo 2014–2020 metų plane išdėstyta pakuočių atliekų tvarkymo problematika ir toliau išlieka aktuali.

Atsižvelgiant į objektyvias aplinkybes – pakuočių atliekų kiekis nuolat auga, būtina įgyvendinti įsipareigojimus ES atliekų tvarkymo srityje – pakuočių atliekų tvarkymo srityje turi būti taikomos priemonės, kurios užtikrintų kuo didesnę šių atliekų surinkimą bei perdirbimą (panaudojimą). Efektyvių rezultatų pasiekimas neįmanomas be visuomenės švietimo – būtina toliau didinti visuomenės sąmoningumą atliekų, tarp jų ir pakuočių atliekų, tvarkymo srityje, skatinant visuomenę aktyviai naudotis užstato už vienkartinės pakuotes sistema, atliekų rūšiuojamojo surinkimo priemonėmis.

Per pirmus dvejus metus užstato už vienkartinės pakuotes sistemos rezultatai pasiekti labai geri. Sistemos efektyvumą patvirtina ir visuomenės nuomonės apklausa. Pagal šią apklausą rezultatus užstato už vienkartinės pakuotes sistema yra viena iš labiausiai vartotojų motyvuojančių pakuočių atliekų rūšiavimo priemonių. Užstato sistemos taikymas sudaro prielaidas pagerinti ne tik skaitines reikšmes pakuočių atliekų tvarkymo sektoriuje, bet ir reikšmingai prisideda prie aplinkos teršimo pakuočių atliekomis mažinimo.

¹ Valstybinio audito ataskaita Gamintojo atsakomybės principo taikymas, skelbiama [file:///C:/Users/User/Downloads/Ataskaita_Gamintojo_atsakomybes_principo_taikymas%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Ataskaita_Gamintojo_atsakomybes_principo_taikymas%20(1).pdf)

² Panaudotas/eksportuotas pakuočių atliekų kiekis nurodomas pagal atliekų tvarkytojų statistinių ataskaitų duomenis; duomenys pateikti pagal Aplinkos apsaugos agentūros informaciją, skelbiamą <http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=a5a674f2-2878-4361-96ca-6829abcab712>

³ Komunalinių atliekų tvarkymo apskaitos duomenys, skelbiami: <http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=e4055918-4f56-4aee-8c10-620b407cc6f1>

⁴ Valstybinio atliekų tvarkymo plano rodikliai, skelbiami <http://www.am.lt/VI/files/0.990293001496296920.pdf>

II. 2016-2017 m. vykdytos visuomenės švietimo ir informavimo programos apžvalga

2016 metais vasario 1 d. Lietuvoje pradėjo veikti užstato už vienkartinės gėrimų pakuotes sistema. Pirmųjų dviejų veiklos metų rezultatai rodo, kad ši sistema buvo reikalingas ir svarbus žingsnis pakuočių atliekų tvarkymo sektoriuje. Visuomenė itin aktyviai domisi ir naudojasi užstato sistema. Prie užstato sistemos sėkmės prisidėjo ir nuoseklus visuomenės švietimas ir informavimas.

2016-2017 metais vykdyta visuomenės švietimo ir informavimo programa, sudaryta iš įvairių kompleksinių priemonių. Visuomenė buvo informuojama apie užstato sistemos pradžią ir aiškinami pagrindiniai jos aspektai (ženklimas, naudojimasis, vietos, kur galima grąžinti pakuotes) ir ekonominė nauda – užstato suma, kurią gyventojas gali atgauti pridavęs pakuotės atliekas. Visos kampanijos metu nepamirštas ir aplinkosauginis naratyvas – gražėjanti aplinka ir nauda visuomenei.

Antraisiais metais mažiau vis labiau akcentuojami ne praktiniai užstato sistemos aspektai o socialinė reikšmė – pateikiami pirmieji rezultatai, pabrėžiamas visuomenės vaidmuo, sprendžiant aplinkosaugines problemas. Visgi ekonominis aspektas gyventojams vis dar išlieka didžiausia paskata naudotis sistema.

2016 m. liepos mėn. VŠĮ „Užstato sistemos administratorius“ užsakymu atlikta reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa parodė, kad visuomenės informuotumas apie užstato sistemą yra labai geras: net 97,9 proc. respondentų žinojo, kad sistema veikia, 70 proc. teigė, kad jų namų ūkis jau naudojosi užstato sistema, 89,6 proc. žinojo užstato už vienkartinę pakuotę dydį.⁵

Visuomenės nuomonės apklausa taip pat atskleidė, kad nepaisant to, jog gyventojams teko papildoma prievolė rinkti ir grąžinti pakuotes, didžioji dauguma sistemą vertino teigiamai: net 54,3 proc. apklaustųjų sistemą įvertino labai gerai, 23,9 proc. – gerai.

Panašius rezultatus parodė ir TNS LT 2016 m. rugpjūčio mėn. atliktas visuomenės nuomonės tyrimas. Tyrimo duomenys parodė, kad apie užstato sistemą žino absoliuti dauguma šalies gyventojų (99,8 proc.), o 89 proc. jais yra bent kartą naudojęsi.

Tyrimo duomenimis, labiausiai naudotis sistema skatina ekonominis motyvas – galimybė susigrąžinti kiekvienai atitinkamai pažymėtai plastikinei, skardinei ar stiklinei pakuotei taikomą 10 centų dydžio užstatą. Kaip pagrindinį motyvą jį įvardijo beveik pusė (48 proc.) respondentų. Sąmoningai šiukšles rūšiuojantys teigė 27 proc., iš dalies taip savo veiksmus įvertintų – 31 proc. apklaustųjų.

Apklausa parodė, kad užstato sistema per mažiau nei metus spėjo pakeisti gyventojų atliekų rūšiavimo įpročius. Iki šios sistemos veiklos pradžios, plastikinių pakuočių nerūšiuodavę ir su kitomis šiukšlėmis jas išmesdavę teigė 40 proc. tyrime dalyvavusių gyventojų. 2016 m. rugpjūčio mėn. taip elgėsi tik 7 proc. tyrimo respondentų. Skardinę tarą, kol nebuvo taromatų, su kitomis buitinėmis atliekomis išmesdavo beveik pusė (48 proc.), stiklinę – beveik ketvirtadalis (24 proc.) šalies respondentų. Pradėjus veikti užstato sistemai, skaičiai sumažėjo atitinkamai 7 proc. ir 6 proc. apklaustųjų.⁶

Užstato sistemos efektyvumą įrodo ir veiklos rezultatai. 2016 m. užstato už vienkartinės pakuotes sistemoje buvo surinkta ir perdirbta daugiau nei 73 procentai, 2017 m. per 11

mėnesių jau surinkta ir perdirbta 92 procentai į rinką išleidžiamų vienkartinių gėrimų pakuočių, už kurias nustatytas užstatas.

2018 m. tikslai dar didinami. Planuojama, kad 2018 m. į užstato sistemą grįš 93 procentai į rinką išleidžiamų vienkartinių pakuočių, už kurias nustatytas užstatas. Tikslų įgyvendinimui būtina, kad visi sistemos dalyviai prisidėtų prie jos efektyvumo, todėl itin svarbu, kad visuomenė aktyviai įsitrauktų į užstato už vienkartinės pakuotes sistemą.

Aktyvus visuomenės dalyvavimas, atsakingai rūšiuojant atliekas ir jas gražinant į užstato sistemą, užtikrinamas ne tik dėl praktinių aspektų (ekonominiai motyvai, patogi sistema ir kt.), bet itin svarbų vaidmenį atlieka visuomenės švietimas ir informavimas.

Šiuo metu gyventojai yra patenkinti sistema ir aktyviai ja naudojasi. Visgi pagrindinė naudojimosi sistema paskata pagrįsta ekonomine ir funkcinė verte (užstato gražinimas ir sistema, kuria patogiau naudotis). Pasikeitus aplinkybėms, kurios turi įtakos šiam motyvui – pavyzdžiui, išaugusios gėrimų kainos ar pan. – gali keisti gyventojų požiūrį ir elgseną į neigiamą pusę.

Atsižvelgiant į tai, būtina įtvirtinti gyventojų įpročius atsakingai tvarkyti pakuočių atliekas ir didinti socialinės sistemos naudos suvokimą. Aplinkosauginiai motyvai, suvokimas apie asmeninę atsakomybę dėl aplinkos švarinimo, teigiami atsakingos elgsenos rezultatai turi tapti atsvara ekonominei naudai. Tai užtikrintų ilgalaikį sistemos efektyvumą ir sudarytų palankias sąlygas galimai plėtrai.

Siekiant užsibrėžtų tikslų, svarbu nuosekliai ir kompleksiškai vykdyti visuomenės švietimą bei informavimą apie pakuočių atliekų tvarkymo sistemą, įskaitant užstato už vienkartinės pakuotes sistemą, akcentuojant ne tik funkcinis, praktinius aspektus, bet ir socialinius, aplinkosauginius, išskiriant rezultatų reikšmę bei galimybes mažinti žmogaus veiklos poveikį aplinkai (atsakingas požiūris bei elgsena tvarkant pakuotes ir tausojant gamtą), formuoti palankią visuomenės nuomonę.

⁵ Reprezentatyvią visuomenės apklausą atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“ 2016 m. liepos mėn. Tyrimo imtis – 1005, apklausos būdas - interviu respondento namuose

⁶ Visuomenės nuomonės tyrimą atliko bendrovė TNS LT tyrimas 2016 m. rugpjūčio mėn. Tyrimo imtis – 600 respondentų, tyrimas atliktas internetu.

III. Prioritetinės visuomenės švietimo ir informavimo programos kryptys

Ilgalaikė visuomenės švietimo ir informavimo užstato už vienkartinės pakuotes klausimais vizija – aktyvus gyventojų įsitraukimas į užstato už vienkartinės pakuotes sistemą ir atsakingas požiūris bei elgsena tvarkant pakuotes ir tausojant gamtą.

Vertinant dabartinę situaciją pakuočių atliekų srityje bei siekiant užtikrinti tolesnę užstato sistemos efektyvumą, 2018 metams nustatomos šios prioritetinės visuomenės švietimo ir informavimo kryptys:

1. Kompleksiškai šviesti bei informuoti visuomenę apie pakuočių atliekų tvarkymo sistemą, įskaitant užstato už vienkartinės pakuotes sistemą, užstato sistemą, jos sąlygas ir naudą ne tik gyventojams, bet ir aplinkai, o taip pat apie gyventojų vaidmenį kiekvienoje sistemos dalyje.

2. Skatinti visuomenę aktyviai naudotis užstato už vienkartinės pakuotes sistema, akcentuojant ne tik praktinę naudą, bet ir socialinį šios sistemos aspektą – savo aplinkos švarinimą.

3. Tęsti visuomenės švietimą pakuočių atliekų rūšiavimo būtinumo klausimais ir informuoti gyventojus apie visuomenės vaidmenį sprendžiant aplinkosaugos problemas, pasitelkiant vaizdinę medžiagą, pritaikytą skirtingoms amžiaus grupėms, naudojant įvairias visuomenės informavimo priemones (televizija, radijas, žiniasklaidos priemonės ir kt.) bei suteikiant įmanomą, reikalingą bei visuomenę dominančią informaciją.

IV. Visuomenės švietimo ir informavimo programos tikslai ir uždaviniai

Pagrindinis visuomenės švietimo ir informavimo tikslas – informuoti gyventojus apie užstato už vienkartinės pakuotes sistemą ir jos veikimo principus, ugdyti ir įtvirtinti gyventojų įprotį gražinti vienkartinių pakuočių, už kurias nustatytas užstatas, atliekas o taip pat tinkamai rūšiuoti kitas atliekas, taip prisidedant prie sklandaus užstato sistemos veikimo ir aplinkos taršos mažinimo.

Užsibrėžtam tikslui pasiekti, išskelti šie uždaviniai:

1) Informuoti gyventojus apie užstato už vienkartinės pakuotes sistemą, pasiektus rezultatus (surinktą ir perdirbtą pakuočių atliekų kiekį) bei aplinkosauginę sistemos naudą.

2) Skatinti gyventojus aktyviai naudotis užstato už vienkartinės pakuotes sistema.

3) Ugdyti ir įtvirtinti pakuočių atliekų tvarkymo įpročius.

5) Skatinti visuomenę rūšiuoti visų pakuočių, įskaitant vienkartinių pakuočių, už kurias nustatytas užstatas, atliekas, teikiant informaciją apie pakuočių rūšis, rūšiavimo taisykles, atliekų tvarkymo prioritetus.

6) Ugdyti palankią nuomonę apie gaminių pakartotinį naudojimą ir iš atliekų pagamintus produktus.

V. Veiksmų programa

Veiksmų programa, kurioje aprašytos Visuomenės švietimo ir informavimo užstato už vienkartinės pakuotes sistemos klausimais programos įgyvendinimo priemonės 2018 m., tikslinės grupės, tikslai ir apimtys, vykdymo terminai, numatomos lėšų sumos konkrečiai priemonei, pateikiama priede.

VI. Visuomenės švietimo ir informavimo pagrindinės gairės 2019-2020 metams

Planuojama, kad 2018 – 2019 metų visuomenės švietimo ir informavimo prioritetinės kryptys išliks panašios, kaip ir 2017 metais, tačiau konkretūs tikslai ir uždaviniai bei programos įgyvendinimo priemonės (Veiksmų programa) bus koreguojami, priklausomai nuo užstato už vienkartinės pakuotes bei visos pakuočių atliekų tvarkymo sistemos veikimo rezultatų, t. y. efektyvumo, naudingumo ir visuomenės vertinimo bei požiūrio. Atsižvelgiant į pastaruosius rezultatus taip pat bus parenkamos taikytinų priemonių tikslinės grupės, įgyvendintinų priemonių apimtys ir kt.

PRIDEDAMA. Visuomenės švietimo ir informavimo užstato už vienkartinės pakuotes sistemos klausimais programos 2018-2020 m. veiksmų programa (priemonių aprašymas) 2018 m.

VšĮ „Užstato sistemos administratorius“
Generalinis direktorius
Gintaras Varnas

2018 m. sausio 10 d.